

На самом крају, овај роман, као и свака прича, а на послетку и сваки живот, улива се „у море тишине”, но док се не улије, живот је, подсећа нас аутор романа, сила, неухватљива и незаустављива, која непрестано тече „без плана и реда извирући и понирући”. Рајко Лукач на крају романа свог читаоца суочава са коначношћу и бесконачношћу живота, са једним трајањем и једним престајањем. Суочивши се са животом различитим у свој својој контрадикторности, читалац романа *Curriculum vitae* ће након прочитане и последње странице овог романа са собом понети и једно необично, готово оксиморонско, измешано и расцепљено осећање радости и туге.

Прича о Радомиру Буразору јесте прича о индивидуалној судбини, о једном човеку у одређеном временском, историјском и политичком тренутку. Ипак, чини се да је романом *Curriculum vitae* аутор покуцао на врата универзалности. Приповедајући причу о Радомиру он је вешто и прикривено приповедао о свему ономе што је живот сам, што је заједничко и људско. Да ли је ту универзалност досегао, показаће време. Но, оно што сигурно знамо јесте да ако је намера Рајка Лукача била да њему и његовом приповедачу Радомиру Буразору поверујемо, онда је у томе несумњиво успео.

Мрп Наташа Д. КАТИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
natasa_katic@yahoo.com

СРПСКА КЊИЖЕВНА АНГЕЛОЛОГИЈА

Анђели у књижевности, зборник радова, ур. Милан Гровић, Филозофски факултет – Издаваштво „Битије”, Нови Сад 2023

Зборник радова *Анђели у књижевности*, публикација Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду и Издаваштва „Битије”, садржи научне радове који су представљени на Међународном научном скупу „Анђели у књижевности” одржаном 1. јуна 2023. године у организацији Одсека за српску књижевност и Издаваштва „Битије” на Филозофском факултету у Новом Саду. У уводној ријечи уредника др Милана Б. Гровића, научног сарадника на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, истакнуто је да су зборник и скуп саставни дио ширег научноистраживачког пројекта који обухвата три научна скупа и три зборника радова: *Савремено српско јесеништво и ново средњовековље*:

византијске теме и мотиви (2020), *Анђели у књижевности* (2023) и *Поетика Светислава Мандића* (2023).

Међународни научни скуп „Анђели у књижевности” први је тематски научни скуп с темом анђела у овом дијелу Европе, а истоимени Зборник „прва је монографска публикација са ангелолошким истраживањима српске и светске књижевности у Републици Србији” (10). Међународни научни одбор скупа и зборника *Анђели у књижевности* чине имена угледних филолога из девет земаља. Као и сам научни скуп, зборник је интердисциплинарног карактера, а садржи научне радове у којима се претежно и с посебном пажњом истражују ангелолошке теме из домена српске књижевности. Плод је научноистраживачког рада и организационог ангажмана на Одсеку за српску књижевност Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, што се у овом случају читовало кроз ширу подршку и учешће великог броја угледних професора, истраживача и младих филолога с наведеном афилијацијом.

Зборник садржи 22 рада распоређена у три цјелине. Прва цјелина носи наслов „Ангелологија хришћанског, барокног, епског” и садржи научне радове највећим дијелом из домена српске средњовјековне књижевности, народне епске поезије, те српске барокне књижевности и умјетности. Друга цјелина носи наслов „Поетска ангелологија” и садржи научне радове фокусиране највећим дијелом на проблеме и питања новије српске поезије, док трећа цјелина зборника, „Ангелологија прозе”, садржи научне радове о савременој српској прози с посебним интересом за прозу Горана Петровића и у њој уочене ангелолошке теме. Публикација је опремљена и избором из библиографије садржаним у поглављу „Ангелолошка литература”.

Прва цјелина зборника почиње радом Наташе М. Половине, ванредне професорке на Одсеку за српску књижевност Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду. У раду под насловом „О анђелима у делу Димитрија Кантакузина” (15–33) ангелолошка тема разматра се у контексту есхатолошко-апокалиптичке тематике у дјелима *Молитва Бојородици*, *Канон Бојородици* и *Посланица кир Исаји* српског средњовјековног писца Димитрија Кантакузина. Средњовјековном ангелолошком темом у књижевности бави се и Николина П. Хавран, истраживач сарадник на истом факултету. У раду под насловом „Земаљски анђео, небески човек – Анђелски химнографски портрети Светог Саве и Светог Петра Коришког” (53–74) она истражује утицај *Лествице* Светог Јована Лествичника на српско средњовјековље, при чему се посебно разматра утицај овог дјела на *Службу Светом Сави* и *Службу Светом Пејру Коришком* Теодосија Хиландарца. У медијевистичку групу припада и рад под насловом „Представа анђела у српским средњовековним апокрифима” (119–146) Исидоре Ане Стамболић, у којем се настоји одредити типологија анђела у релативно широком истраживачком корпусу. Након детаљне анализе

ове ангелолошке теме ауторка сумира сљедеће функције анђела у српским средњовјековним апокрифима: функција гласника, заштитника, чувара, превозног средства, управљања небеским телима, спровођења душе на „онај” свет, водича кроз „онај” свет, усмрћивања и кажњавања грешних.

Ђорђе М. Ђурђевић из Центра за научноистраживачки рад Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу аутор је рада под насловом „Књижевна ангелологија у контексту теопоетских истраживања: покушај синтезе” (35–52). У овом раду се мотив анђела у књижевности, али и књижевна ангелологија као таква, разматра у свјетлу теопоетске интердисциплинарности, као тачка додира, тачка пресека, прожимања и превазилажења поетске и теолошке епистеме. Аутор закључује да „анђео постаје место деконструисања, превладавања, те покушај синтезе опозитности теолошко : поетско” (35), односно да „књижевна ангелологија може бити схваћена и као специфичан облик деконструкцијског дискурса” (46) који ову опозицију нарушава.

Коауторски рад Јелене Ђ. Марићевић Балаћ, доцента на Одсеку за српску књижевност, и Владимира Д. Папића, демонстратора на Одсеку за компаративну књижевност Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, носи наслов „Анђели у српској барокној емблематици, бакрорезима, дрворезима, хералдици и драми” (97–118). Истраживачки корпус овог рада чине српски барокни зборник емблема *Илишка Јеројолићка*, Орфелинов *Свечани њоздрав Мојсеју Пућнику*, хералдички зборник *Систематикографија* Христофора Жефаровића, *Трагедокомедија* Мануила Козачинског и *Удворење арханђела Гаврила Девојци Марији* Гаврила Стефановића Венцловића. Овај корпус чине и дрворези и бакрорези Музеја Српске православне цркве у Београду са мотивима анђела. Интердисциплинарном анализом тумачене су барокне представе анђела на одабраним примјерима поменутих дјела, а дата је и типологија „њиховог трансжанровског приказивања, атрибуције и функције у оквирима ове епохе” (98).

Миливој С. Бајшански, докторанд српске књижевности на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, аутор је рада под насловом „Типологија анђела/светитеља у епској народној поезији” (75–95). На широком корпусу у раду је извршена анализа која је довела до типологизације анђела у српским епским пјесама и то према елементима атрибуције као што су номинација, физичко профилисање, карактеристичне одлике, посвећење и просторна локализација. Драгољуб Ж. Перић, ванредни професор на Одсеку за српску књижевност Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, аутор је прилога под насловом „Обнањивање *оносѣраної*: невидљиви нумен и његове манифестације у једној епској формули” (147–168). Хипотеза рада је да би „глас невидљивог присуства” из епске формуле *Ал’ из цркве нешѣио ѣројовара* и њених других варијанти (*из їроба, из мезара, из маїле, из оморике*) „могао припадати самоме Богу у (об)лику анђела, или неким хијерархијски вишим, сакралним

(анђеоским) бићима, самим тим невидљивим и табуисаним” (147). У раду под насловом „Потенцијал ангелолошког читања спјева *Луча микрокозма*” (169–184) Милорад Р. Дурутовић полази од хипотезе да је овај Његошев спјев „ангелолошки путопис *par excellence*” и да је у њему неопходно испитати „два космолошка вектора” Његошеве поетске ангелологије: „проблем *каштаба*зе (питање поријекла Зла у свијету), те проблем *анаба*зе (питање поријекла Добра у свијету)” и то „с амбицијом да се ангелологија разумијева као дисциплина релативно независна од теологије и филозофије, а, опет, у мјери у којој је то могуће, као сегмент науке о књижевности” (169).

Друга цјелина зборника почиње радом Марка М. Радуловића, научног сарадника на Институту за књижевност и уметност у Београду. Рад носи наслов „Фигура анђела у послератном модернизму (Васко Попа, Иван В. Лалић” (187–205), а интерпретативна пажња у њему примарно је усмјерена на пјесме „Каленић” Васка Попе и „Фреска” Ивана В. Лалића. Аутор указује на културно-историјски потенцијал фигуре анђела у овим пјесмама, на фреску као „*месџо сусрећџа* са оностраним” и на „анђела као фигуру заснивања индивидуалног и колективног поетског идентитета” (187). Када је у питању фигура анђела у овим пјесмама, закључује се да је ријеч о „фигури са наглашеним културно-историјским значењем и потенцијалом за успостављање културолошко-поетичког идентитета” (202).

Добривоје Ж. Станојевић, редовни професор на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, аутор је рада под насловом „Анђели и привиђења у поезији Васка Попе” (207–222). У раду се тумачи Попина лирска ангелологија, почев од честих обраћања анђелима и привиђењима, па до честе употребе замјеница којима се „онеобичавају, мистификују и додатно семантизују непознати узроци, предмети, појаве и тајанствена бића” (220). Растко Р. Лончар, докторанд српске књижевности на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, представио се радом под насловом „Анђели у песништву Сибета Миличића” (223–244). На примјерима цјелокупног лирског опуса овог српског и хрватског модернистичког и авангардног пјесника, прозаиста и есејиста, показано је на који начин се у конструкцији његовог поетског свијета користе мотив и фигура анђела.

Милан Б. Грововић аутор је два рада у овом зборнику, од којих први носи наслов „Ангелолошки оквир поезије Слободана Ракитића” (245–262), а други „Теофанија и ангелофанија анђела у поезији Слободана Ракитића” (263–284). У првом раду аутор је поетику Слободана Ракитића сагледао у контексту српско-византијске традиције (потрага песника за светлошћу, исихазам, етичка аскетика, патристика), односно „у књижевноисторијском контексту епохе неосимболизма и теопоетских назнака у њој” (258). Други рад је синтеза „задатог херменеутичког оквира спро-

ведена на дирекtnим примерима који осветљавају три позиције анђела у Ракитићевој лирици” (258).

Антоније З. Симић, докторанд српске књижевности на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, аутор је рада под насловом „Противпоезија, противпесник, противанђео – Десакрализација анђеоског у песми Никанора Пара ’Успаванка’” (285–299). У раду се анализира пјесма „Успаванка” чилеанског пјесника Никанора Паре (1914–2018), чија поетска деконструкција мотива анђела представља „рушење једне песничке апстракције нагризањем традиције, демистификацију узвишеног искуства подсмехом, свргавање испразне песничке узвишености која се скрива иза скута религије у амбис противпоетичности” (295). Аутор разматра и хипотезу да је тек мотив палог анђела у једном ширем пјесничком и хуманистичком погледу увео у литературу непатворени стваралачки изазов.

Жарко Н. Миленковић, докторанд српске књижевности на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, у раду под насловом „Анђели су кокошке – Крилата бића Новице Тадића” (301–317) такође разматра ону другу, тамну и палу природу анђела у једном изванредном пјесничком опусу какав је опус Новице Тадића. Аутор анализира низ примјера и закључује да лирску ангелологију овог пјесника чине у највећем броју случајева пали анђели, премда има и оних који су и по традицији носиоци добра, заштитници „којима се овај песник, неретко обраћао у пакленом градском ждрелу” (301). Насловом се алудира на чињеницу да „у поезији Новице Тадића постоје и бића која подсећају на анђеле, јер имају крила, нека су и пламена, као херувими који чувају улазак у рај, али су именована као кокоши, наравно, огњене” (301).

Слађана М. Миленковић ауторка је рада под насловом „Фигура анђела: интертекстуалност поезије Бранка Миљковића и Рајнера Марије Рилкеа” (319–344). Сprovedено на обимној пјесничкој грађи, ово истраживање ставља у фокус бројне интертекстуалне релације поменутих пјесника с посебним освртом на мотив и фигуру анђела. Такође, ауторка анализира интертекстуалне релације поезије Бранка Миљковића са поезијом његових пјесничких савременика који у својој лирици обрађују овај мотив (Добрица Ерић, Светислав Мандић, Дејан Медаковић, Милан Ненадић, Селимир Радуловић и Братислав Милановић). Темом анђела у поезији Светислава Мандића и Бранка Миљковића бави се и Милица Д. Миленковић, мастер филолог српске и компаративне књижевности на Филозофском факултету Универзитета у Нишу. У раду под насловом „Анђели са српских средњовековних фресака у поезији Светислава Мандића и Бранка Миљковића” (345–367) ауторка пореди Миљковићеве пјесме „Анђео из Сопoћана” и „Ариљски анђео” с пјесмом „Анђео из Милешеве” Светислава Мандића, обрађајући пажњу не само на поетичке сличности и разлике него и на дубљи смисао надахнућа и духовности у поезији ових пјесника.

Трећа цјелина зборника почиње радом Јелене С. Младеновић, доцента на Департману за србистику Филозофског факултета Универзитета у Нишу. Рад носи наслов „*Ближњи Горана Петровића – анђео у приповеци и на филму*” (371–390) и у њему је спроведена опсежна анализа, утемељена на интертекстуалном и интермедијалном приступу, као и на тумачењу постмодернистичке поетике и поетске фантастике у Петровићевом опусу. Основну грађу за ово истраживање чинила је приповијетка „Ближњи” Горана Петровића (2002), као и истоимени ТВ филм, чији је сценарио написао такође Горан Петровић, а режирао га Миливоје Милојевић (2008). Манифестација и функција фигуре анђела у овим умјетничким остварењима сагледава се „у контексту теме отуђености и усамљености појединца у савременом друштву” (371). Истраживачка пажња усмјерена је и на Петровићеву збирку *Ближњи* у цијелости, потом и на његову збирку *Осврво и околне њриче*, а исто тако и на „постојеће интертекстуалне библијске референце на *Јеванђеље по Луки*, као и на причу о Јаковљевим лествама из *Прве књије Мојсијеве*” (371).

Биљана С. Турањанин Николопулос, лектор српског језика на Одсјеку за руски језик, филологију и словенске студије на Филозофском факултету Националног каподистријског универзитета у Атини, аутор је рада под насловом „Мјесто кино-новеле *Исход ѡаванице која се љусца* у ангелолошком опусу Горана Петровића” (391–407). У овом раду се опус Горана Петровића тумачи као ангелолошки, при чему је посебан акценат стављен на кино-новелу *Исход ѡаванице која се љусца*, чија ангелолошка позадина „функционише као повезујућа материја између овог и осталих Петровићевих дјела” (391). Драгана Б. Смиљанић, докторанд српске књижевности на Филолошком факултету Универзитета у Београду, у раду под насловом „Ангелолошки дискурс у роману *Ойсага цркве Свејої Сјаса* Горана Петровића” (409–435), из угла ангелологије, хришћанско-православне догматике и филозофије теологије сагледава један од најзначајнијих романа у опусу Горана Петровића. Кристина С. Рајић, докторанд на Катедри за српску књижевност с јужнословенским књижевностима Филолошког факултета Универзитета у Београду, прилаже рад под насловом „Анђео као знак поетичког стремљења ка савршенству у поетици Борислава Радовића” (437–460). Ауторка се аналитички фокусира на метафору *рвања с анђелом*, односно, у пренесеном смислу, пјесничко стремљење ка високом артизму. Ангелолошки дискурс огледа се у научно-академском, теоријском и филозофско-естетичком приступу тексту.

Дејан Д. Ајдацић, професор на Филолошком факултету Универзитета у Гдањску, аутор је рада под насловом „Анђели Милете Продановића” (461–484). У раду су анализирана књижевна и ликовна дјела Милете Продановића, писца кога карактерише „добро познавање иконографије и историје уметности, али и њихових идејних темеља”, што у његовом

случају „омогућава сликару као писцу и писцу као сликару да укрсти своја ликовна и наративна изражајна средства са познавањем форме и значења различитих иконографских аспеката из историје уметности” (481).

Четврта цјелина зборника, под насловом „Ангелолошка литература”, садржи списак литературе која је коришћена у овом зборнику, литературе из домена књижевне ангелологије, теопетике и науке о књижевности уопште (487–497). У кратком тексту који претходи овом списку за проналазак и одабир дијела литературе уредник изражава захвалност проф. др Горани Раичевић, проф. др Светлани Томин, проф. др Драгиши Бојовићу, те Ђорђу Ђурђевићу и Јелени Марићевић Балаћ.

На крају овог приказа можемо закључити да зборник радова *Анђели у књижевности* представља релевантну и референтну научну публикацију која је у српску науку о књижевности увела ангелолошку тему, али и научну методологију у чијој основи је ангелолошка теопетска интердисциплинарност. Већину радова потписују аутори који су у научном или научно-наставном звању на угледним институтима и универзитетима у Републици Србији и иностранству. То даје научни кредибилитет скупу „Анђели у књижевности”, као и зборнику научних радова који је овдје приказан. Такође, значајан број радова у зборнику потписују студенти докторских студија на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, али и на другим еминентним институцијама. По бројности учесника и аутора издваја се Филозофски факултет у Новом Саду, домаћин скупа и издавач зборника.

Организатори скупа и уредништво публикације које је предводио др Милан Б. Грововић нису имали амбицију да научни разговори на тему ангелологије у српској и свјетској књижевности овим скупом и овим зборником буду закључени. Напротив, овај пројекат је показао да се ангелолошка тема тек отвара у српској науци о књижевности, при чему зборник *Анђели у књижевности* остаје као незаобилазна референца будућим истраживачима. Овај пројекат је, такође, показао да новосадска књижевна србистика, али и српска наука о књижевности уопште, има веома талентовану младу генерацију која је спремна да прихвати и успјешно, на високом академском нивоу, реализује озбиљне научноистраживачке, уређивачке, али и организационе подухвате.

Др Саша Д. ШМУЉА
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет
sasa.smulja@flf.unibl.org